

1. SAMMANFATTNING

Vägen framåt för världsekonomin är ovanligt svårnavigerad just nu. Det är särskilt svårt att avgöra vad som är tillfälliga och cykliska skeenden, och vad som mer permanent eller strukturellt förändrats. Varför har världshandel och produktivitetstillväxt dämpats? Hur länge består den svaga BNP-tillväxten och de låga räntorna? Vi har av naturliga skäl inte svaren på dessa frågor, men tycker det är viktigt att försöka ge en bild av utvecklingen så som den diskuteras bland olika bedömare samt problematisera vilka konsekvenserna kan bli för svensk industri och den ekonomiska politiken.

När det gäller strukturell utveckling påverkas näringsliv och arbetsmarknad starkt av den teknologiska utvecklingen med digitalisering, automatisering och robotisering. Svensk industri ligger i framkant, och har både dragit nytta av den teknologiska utvecklingen och deltagandet i globala värdekedjor. Industrin är fortfarande en motor för svensk ekonomi, tillverkande produktion och industrinära tjänster sysselsätter alltjämt många människor i Sverige. Även framöver finns goda möjligheter att attrahera produktion och investeringar. Men det finns även utmaningar: För företagen är tillgången till kvalificerade medarbetare den viktigaste lokaliseringsfaktorn.

Hur ett land utformar närings-, arbetsmarknads- och utbildningspolitik blir därför särskilt viktigt för att kunna upprätthålla konkurrenskraften. Vi diskuterar de långsiktiga förutsättningarna för svensk industri, och visar att samspelet mellan tillverkningsproduktion, industrinära tjänster, forskning och utveckling är viktigt för att kunna konkurrera regionalt och/eller globalt. Nedan sammanfattar vi kapitlen som behandlar makroekonomi, kompetensförsörjning, digitalisering, globala värdekedjor och policyimplikationer.

MAKROEKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR

- Den kortsiktiga konjunkturbild som industrin möter är relativt lik fjolårets. Svensk hemmamarknad har stärkts, medan den globala tillväxten mattats. Enligt ett genomsnitt av färsk prognoser växer global BNP med 3,0 % i år och 3,3 % nästa år. Konjunkturrisken är ekonomiska, politiska och geopolitiska. Om de realiserar så att världsekonomin återigen dyker ned i en lågkonjunktur finns ovanligt få ekonomisk-politiska verktyg att ta till.
- Det som oroar är att i ett mer långsiktigt perspektiv kan den globala ekonomin – och särskilt tillverkningsindustrin – karaktäriseras av svag till måttlig tillväxt, vikande världshandel och en dämpad produktivitetstillväxt. Vi går igenom förklaringar till den svaga utvecklingen och fokuserar framförallt på efterdyningarna av finanskrisen, tillväxtländernas (främst Kinas) nedväxling samt en undermålig ekonomisk politik som skapar osäkerhet bland investerare. Den svaga produktivitetstillväxten orsakas

både av cykliska och strukturella faktorer, och vi finner det särskilt viktigt att följa upp den avtagande avkastningen från ny teknologi.

- Samtidigt gynnas industrin som helhet av ett lågt globalt kostnads- och pristryck. Detta gäller inte minst råvaru- och finansieringskostnader. De senaste tre decennierna har den globala realräntan fallit med 4,5 procentenheter ned mot noll, och förutses endast stiga upp mot en procent på medellång till lång sikt.
- Det förefaller rimligt – i ljuset av ovan – att finansmarknadens aktörer och företagen justerar ned sina förväntningar på alltjämt hög avkastning. Om detta inte görs, finns risk för att företagen underlåter att investera eller tar för höga risker i verksamheten. En låg investeringsvilja håller tillbaka produktivitetstillväxten, och riskerar även försvaga konkurrenskraften.
- I många länder, inklusive Sverige, synes penningpolitiken kommit till vägs ände. Vi bedömer dock att centralbankerna i Eurozonen, Storbritannien och Japan fortsätter att expandera penningpolitiken, och att den svenska riksbanken istället som nästa steg lättar på gasen då både BNP-tillväxt och inflationsutveckling presterar lite bättre. Den svenska kronan borde därmed stärkas något, en utveckling som har förutsättningar att hålla i sig även på lite längre sikt med hänsyn till det fortsatt stora överskottet i bytesbalansen.
- Den ekonomiska politiken på både global och svensk nivå måste inriktas på att förbättra produkt, arbets-, kapital- och bostadsmarknaders funktionssätt. EU måste hitta en väg ut ur krisen, och istället stärka de institutioner som uppmuntrar till investeringar. Reformviljan måste också hållas uppe i tillväxtländerna. En avtagande världshandelstillväxt måste mötas med ökad global samordning kring handelspolitiken, och vid tilltagande protektionism och stora motsättningar kring handelsavtal gäller det att hitta nya former för att möjliggöra handel och investeringar över gränserna. Att världshandeln värnas är den enskilt viktigaste politiska åtgärden på global nivå för svensk industri.

INDUSTRINS KOMPETENSFÖRSÖRJNING

- Industrins kompetensförsörjningsläge är relativt stabilt. Även om sysselsättningen ökat under det senaste året, är den långsiktiga trenden att allt färre arbetar inom tillverkningsindustrin. Samtidigt ökar sysselsättningen inom den industrinära företags-tjänstesektorn. Industrin bidrar således fortsättningsvis som en viktig sysselsättnings-generator i Sverige. Antalet varsel inom industrin för närvarande är på historiskt låg nivå, men historien lär oss att denna situation snabbt kan förändras.
- Den ökande sjukfrånvaro i kombination med tilltagande arbetsbrist kan betraktas som de viktigaste utmaningarna för industrin framöver. Men mindre företag och företag i mindre orter har andra förutsättningar än större företag och företag i storstadsregioner som i högre grad försöker attrahera specialister på en global arbetsmarknad. Vi behöver mer kunskap om dessa dimensioner av industrins kompetensförsörjning för att kunna göra en mer utförlig analys.

- Industrins utmaningar kan bemötas på flera olika sätt. På kort sikt är det viktigt att skapa bättre förutsättningar för att behålla och utveckla den arbetskraft som redan finns tillgänglig. Mycket talar för proaktiva åtgärder för att undvika sjukskrivningar på ett tidigt stadium. Dessutom bör åtgärder för att underlätta för sjukskrivna att återgå till arbete övervägas. Dels för att råda bot på framtida arbetskraftsbrist, dels för att säkerställa att existerande arbetskraft kan arbeta längre. I ett läge där arbetskraftsbristen tilltar blir det också viktigt att överväga vilka kvalifikationskrav som är nödvändiga. Vi ser ett ökat behov att satsa på kompetensutveckling och kontinuerligt lärande på arbetsplatsen.
- På längre sikt ökar fokus på åtgärder som syftar till att öka utbudet av kvalificerad arbetskraft, såsom utökade satsningar på utbildning och rörlighet på arbetsmarknaden. Det innebär också att frågor om industrins attraktionskraft som arbetsgivare blir av central betydelse. Investeringar i automatisering för att reducera risken för förslitningsskador och andra riskarbetsmiljöer blir också allt viktigare.

DIGITALISERING OCH INDUSTRIANSTÄLLDAS VILLKOR

- Digitalisering har fått stor uppmärksamhet i den samhälleliga debatten och det finns all anledning för svensk industri att ligga i framkant i utvecklingen. Men det gäller också att tydligt identifiera vad som avses med digitalisering för att kunna urskilja vilka utmaningar och möjligheter svensk industri står inför. Vi identifierar tre olika former av digitalisering som påverkar industriarbetares villkor på olika sätt - digitalisering av produkten, digitalisering av produktionsprocessen och digitalisering av arbetslivet och arbetsmiljön.
- De olika formerna av digitalisering har olika konsekvenser för industrianställdas arbetsvillkor. Å ena sidan kan vi urskilja kvantitativa förändringar i termer av både ökad och minskad sysselsättning. Automatisering av produktionsprocesser kommer sannolikt att bidra till att enklare och riskfyllda jobb automatiseras, samtidigt som nya högkvalificerade och mer kunskapsintensiva jobb skapas. Vi kan konstatera att det finns anledning att ifrågasätta de mest pessimistiska prognoserna som förekommit i den allmänna debatten, och som missar omvandlingen mot nya jobb. Det finns också anledning att tala om betydande kvalitativa förändringar av industrianställdas villkor, både i termer av förändrat arbetsinnehåll, förändrade kompetensbehov och förändringar av arbetsmiljön, som blir allt mer digitaliserad.
- Vi ser goda skäl till att uppmärksamma att svensk industri historiskt har legat långt framme vad gäller digitalisering och har också förutsättningar att fortsätta i den riktningen. På kort sikt förefaller digitalisering av produkter framförallt skapa möjligheter och konkurrensfördelar för svensk industri, både på produkt- och arbetsmarknaden. Utmaningen för industrin förefaller vara att manövrera bland de möjligheter som skapas så att innovationsarbetet verkligen bidrar till ökad konkurrenskraft. I förhållande till andra länder har Sverige ett välutvecklat system för att hantera den omställning som digitalisering kan innebära i framtiden. Eftersom digitalisering torde vara viktig för industrins framtida konkurrenskraft finns all anledning att förlägga mer tillverkning i Sverige.

GLOBALA VÄRDEKEDJOR – EN FÖRÄNDRAD SPELPLAN

- Globala värdekedjor, GVK, är inget nytt fenomen, men har ökat i betydelse och är den viktigaste faktorn i det som kallas globalisering. Det har bidragit till att skapa en global ekonomi där allt mer är konkurrensutsatt.
- GVK har inneburit minskad vertikal integration och att de stora företagen idag har geografiskt mer spridda anläggningar. GVK har varit en viktig faktor bakom industrins produktivitetstillväxt.
- Sedan finanskrisen har dock fragmenteringen av GVK bromsat in. En bidragande faktor kan vara att skillnader i lönekostnader minskar samtidigt som företagen också insett att det finns nackdelar med den geografiska spridningen. Den generellt lägre tillväxten i världshandeln kan också ha orsakat den dämpade GVK-utvecklingen.
- Undersökningar visar att företagen värderar en lokalisering av tillverkningen nära kunderna högt. Det talar för att företagen i takt med ökad internationell försäljning också kommer att sträva efter att få en ökad geografisk spridning på sin tillverkning. Bland faktorer som svenska storföretag tycker är speciellt viktiga för lokalisering av tillverkning rangordnas tillgång och kostnad för kvalificerade tekniker och produktionspersonal högt. Faktorer som bolagsskatt och regler för anställning och avskedande rangordnas däremot lågt.
- För de flesta företag är det viktigt att FoU finns nära tillverkningen medan det inte gäller för företagsledningen. Outsourcing av tillverkning ökade kraftigt från 1990-talet men det har visat sig att den måste vara välmotiverad för att bli framgångsrik och att de företag som parallellt genomfört produktionshöjande faktorer på den tillverkning som blivit kvar också haft mer framgång. I avsnitt 5.2.5 beskriver vi the Modularity Maturity Matrix, några forskares försök att göra en modell för hur ett företag ska hantera lokalisering och egen verksamhet/outsourcing.
- Världsmarknaden verkar också gå mot en större regionalisering, där företag utvecklar regionala strategier för sin verksamhet, där alltför storföretag talar om en europastrategi, amerikastrategi och asienstrategi.
- GVK innebär ökade möjligheter för företagandet, alldeles speciellt i ett litet land som Sverige. Genom att använda GVK har vi kunnat få fram framgångsrika företag även om de komparativa fördelarna för en del led inte föreligger. Samtidigt verkar det som om Sverige i alltför liten utsträckning utvecklat sin komparativa fördel för teknikbaserad tillverkning.
- Tjänster har fått en allt större betydelse för industrin i flera led men i de flesta fall nås mest framgång när tjänster integreras med tillverkningsindustrin. Vi avvisar som byggande på ett specialfall den populärt spridda ”Smiley curve” där tillverkningens värde ifrågasätts. I GVK spelar SME-företag en viktig och strategisk roll och alldeles speciellt de nischledare som också kallas Hidden Champions. Att få fram fler sådana företag är en av de viktigaste framtidsfrågorna och det är ur dessa som normalt nya storföretag växer fram.

- Det är också viktigt för Sverige (och andra avancerade länder) att vårda sin industriella bas eftersom den utgör en viktig utgångspunkt för innovation. Har tillverkning väl lagts ned kan det orsaka att kompetens skingras och det ska därmed mycket till att den återuppstår.

INDUSTRINS LÅNGSIKTIGA FÖRUTSÄTTNINGAR I SVERIGE

- Den svenska industrin har under en längre tid varit framgångsrik och har goda möjligheter att förbli det även framöver.
- Den långdragna internationella lågkonjunkturen har dock föranlett en revidering nedåt av förväntningarna kring de globala faktorer som bestämmer den svenska industrins långsiktiga tillväxtförmåga. Där handlar det om en lägre tillväxtutsikt för internationell handel, lägre produktivitetstillväxt samt en eventuell politisk reaktion mot fortsatt globalisering och internationalisering.
- Utvecklingen mot globala värdekedjor och digitalisering bör föranleda en revidering av näringspolitiskt tänkande. När produktionsprocesserna fragmenteras internationellt, ska man tänka mindre på industrier och mer på processer samt på individens förmåga till omskolning och vidareutbildning. Svenska företag kan med förtjänst ”skjuta in” förädlingsvärde i många internationaliserade produktionsprocesser. Framgångsrika svenska företag ska också kunna utnyttja världsekonomin alla möjligheter och inte avstå från att utlokalisera eller outsourca några delar av produktionen om lönsamheten så kan förbättras.
- Eftersom det är svårt att förutspå vart efterfrågan på teknologiskt kunnande tar vägen, verkar det klokt att satsa på allmänna förmågor och kunnande i högre utbildning. Det är också viktigt att satsa nya resurser på livslångt lärande. Ett lovande exempel är det individuella utbildningskontot som nyligen lanserats i Frankrike.
- I en platt och digital ekonomi där allt kan outsourcas och teknologin sprids, kan ägandet möjligen spela en större roll än vad man hittills tänkt i ett ekonomiskt liberalt land som Sverige. I en teknologidrivna global ekonomi innefattar en utspridning av produktionsprocesser och ägande också ett utbyte av teknologier och kunnande. Man vet också från forskningen att geografisk närhet fortfarande spelar en viktig roll för spridning av idéer och därmed produktivitetstillväxt. Detta reser frågan om stora ägare som pensionsbolagen skulle kunna anamma en mer strategisk inställning kring att äga industriell kapital i Sverige. Samtidigt är det viktigt att inte politisera ägandet. Statsmakten är generellt inte en bra ägare av industriella tillgångar.
- Även om industrins produktionsprocesser blir mer fragmenterade och diversifierade, är det livsviktigt på makroplanen att den internationellt konkurrensutsatta exportindustrin får påverka och sätta gränsen för den inhemska kostnadsutvecklingen. Industriavtalet har trots alla tillfälliga kontroverser tjänat Sveriges industri väl. Det är viktigt att man även framöver upprätthåller en dylik mekanism som säkerställer att inhemska priser och löner inte börjar öka så snabbt att industrins konkurrenskraft permanent urholkas.